

ÚSTREDNÁ
KNIŽNICA SAV

Úvod do otvoreného prístupu

26.10.2021

 OPEN ACCESS WEEK 2021

It Matters How We Open Knowledge:
Building Structural Equity

OCTOBER 25-31

Otvorená veda

- Otvorená veda reprezentuje prístup k výskumnému procesu **založenom na spolupráci, zdieľaní a otvorenom šírení poznatkov** pomocou optimálneho využitia digitálnych technológií a aplikovania princípov otvorenosti v každom aspekte výskumného cyklu.[1]
 - Podstatou otvorenej vedy je sprístupniť verejnosti primárne výstupy výskumu financovaného z verejných zdrojov –**publikácie a dáta** –v digitálnom formáte bez obmedzení alebo s minimálnymi obmedzeniami.[2]
 - Dôležitým aspektom je využitie **verejných licencií (napr. Creative Commons)**, ktoré umožňujú nielen pristupovať k výsledkom vedy, ale ich aj opätovne používať **bez konfliktu s právami duševného vlastníctva**.
- [1] podľa [FosterOpenScience](#)
 - [2] podľa [OECD](#)

Open Access – otvorený prístup

➤ **okamžitý, trvalý a bezplatný online prístup** k vedeckým informáciám pre koncového používateľa (**bez porušenia autorských práv**)

- ide o online publikovanie (na internete)
- nemá ísť iba o čítanie, ale o komplexnejšie vedecké použitie diela
- použitie diela nemá porušovať autorské práva
- prístup k publikácií má byť okamžite po vydaní
- recenzované vedecké práce
- OA sa presadzuje tam, kde sú na produkciu poznatkov používané verejné zdroje

Čoho sa to týka?

- výsledkov neutajeného výskumu financovaného alebo spolufinancovaného **z verejných zdrojov** vo forme
 - *(recenzovaných vedeckých) publikačných výstupov*
 - *výskumných dát*

Iniciatívy - deklarácie

2002 – Budapest Open Access Initiative

- <https://www.budapestopenaccessinitiative.org/>
- <https://otvorenaveda.cvtisr.sk/wp-content/uploads/2021/06/Budapestianska-inciativa-za-otvoreny-pristup.pdf>

2003 – Vyhlásenie z Bethesdy o publikovaní v otvorenom prístupe

- <http://legacy.earlham.edu/~peters/fos/bethesda.htm>
- <https://otvorenaveda.cvtisr.sk/wp-content/uploads/2021/06/Vyhlasenie-z-Bethesdy-o-publikovani-v-otvorenom-pristupe.pdf>

2003 – Berlínska deklarácia o otvorenom prístupe k poznatkom v oblasti prírodných a humanitných vied

- <https://openaccess.mpg.de/Berlin-Declaration>
- <https://otvorenaveda.cvtisr.sk/wp-content/uploads/2021/06/Berlinska-deklaracia-o-otvorenom-pristupe-k-poznatkom.pdf>

Budapeštianska iniciatíva OA

Otvorený prístup definuje ako „**voľnú dostupnosť** na verejnom **internet**e dovoľujúcu ktorémukoľvek používateľovi **čítať, sťahovať, kopírovať, distribuovať, tlačiť, vyhľadávať** alebo vytvárať odkazy na plné texty článkov, indexovať texty, vkladať ich ako dáta do softvéru alebo ich **používať na akýkoľvek zákonný účel bez finančných, právnych alebo technických bariér** okrem tých, ktoré sú neoddeliteľnou súčasťou prístupu k internetu“. Navrhla dva spôsoby realizácie:

- (1) tvorbu otvorených archívov (repozitárov) recenzovaných článkov (tzv. self-archiving/auto-archivácia) – **GREEN OA**
- (2) publikovanie v časopisoch s otvoreným prístupom (open access journals) – **GOLD OA**

Druhy OA

Zlatá cesta (Gold OA) – článok je publikovaný v recenzovanom časopise, knihy sú bezplatne a verejne prístupné na internete okamžite po vydaní. Finančná otázka sa rieši formou tzv. APC/BPC (Article Processing Charges/Book Processing Charges)*

Pozn.: hybridné časopisy

Zelená cesta (Green OA) – článok/kniha sa uloží do otvoreného online repozitára v čase ich publikovania alebo bezprostredne po publikovaní. Publikácia je voľne dostupná, ale niekedy len po uplynutí tzv. časového embarga, ktoré môže trvať x mesiacov

Platinová/diamantová cesta – časopis má vlastné zdroje financovania, čiže je OA časopisom, ktorý nevyberá APC poplatky

Bronzová cesta – časopis je OA „na čítanie“, ale nemá zavedené verejné licencie

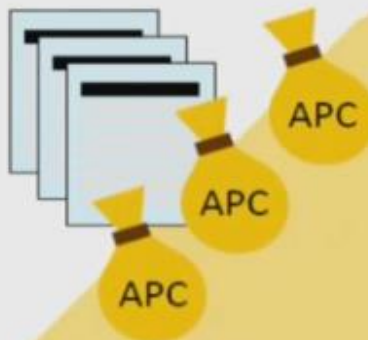
* APC – Article Processing Charge – poplatok za uverejnenie diela v režime OA (platí ho autor alebo inštitúcia za autora)

Otvorený prístup – Open Access

- vždy online
- vždy bezplatný pre čitateľa (gratis OA)
- snaží sa odstraňovať právne bariéry (licencie CC-BY → libre OA)

Platinová cesta:

- časopis má vlastný zdroj financií
- libre OA bez autorských poplatkov

Zlatá cesta

- časopisy
- okamžitý otvorený prístup
- licencie CC-BY
- autorské poplatky (Article Processing Charge)
- nevýhoda: dodatočné náklady pre autora, trend zvyšovania cien

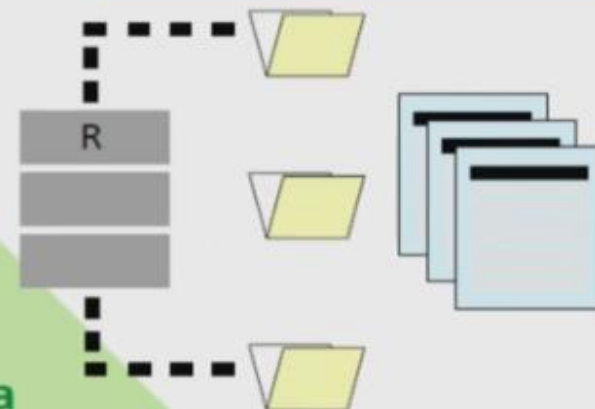

Hybridný otvorený prístup:

- publikovanie v „tradičnom“ časopise (viazanom na predplatné)
- autor platí dodatočný poplatok, aby jeho článok vyšiel v režime OA

Bronzový otvorený prístup:

- publikovanie bezplatne pre čitateľa, ale bez použitia verejnej licencie

Zelená cesta

- autoarchivácia (ukladanie článkov) v repozitároch
- pre autora bez poplatku
- kompatibilita s publikovaním v „tradičných“ časopisoch
- nevýhoda: závislosť na politike časopisu (umožňuje archivovať pre-print, post-print?; uplatňuje embargo?)
- výhoda: priestor pre dáta a informácie, ktoré sa v časopisoch neuplatnia

OA v SAV

➤ Stratégia SAV 2030

vypracovať, zavádzať a realizovať inštitucionálnu politiku Otvorenej vedy, t. j. politiku otvoreného prístupu k výsledkom výskumu v prostredí SAV

➤ Programové vyhlásenie Predsedníctva SAV na obdobie 2021-2025

podporovať nástroje Otvorenej vedy v súlade s Národnou stratégiou otvorenej vedy;

presadzovať a podporovať otvorené publikovanie (open access), archiváciu a sprístupnenie vedeckých údajov a prístup do vedeckých a odborných databáz, a to aj vzhľadom na špecifické potreby jednotlivých oddelení vied SAV,

➤ Smernica o Inštitucionálnom repozitári SAV

https://www.sav.sk/php/download_doc.php?doc_no=9084

Spôsob realizácie/zabezpečenia otvoreného prístupu často určuje ten, kto výskum platí.

- Je to zvyčajne explicitne uložené v zmluvách s prijímateľmi finančnej podpory, ale existujú aj webové služby a portály, ktoré pomôžu zistiť, aké sú podmienky OA pri jednotlivých financovateľoch (napr. Sherpa Juliet).

• Plán S

- *Po 1. januári 2021 vedecké publikácie, ktoré sú výsledkom výskumu financovaného z verejných grantov alebo Európskou radou pre výskum, musia byť publikované vo vyhovujúcich Open Access časopisoch, na Open Access platformách alebo ihneď prístupné cez repozitáre bez embarga.*
- Koalícia **grantových agentúr**, ktoré sa zaviazali implementovať Plán S, známa ako „cOAlition S“

** hybrid journal *transformative journal *mirror (sister) journal*

<https://www.coalition-s.org/>

https://otvorenaveda.cvtisr.sk/wp-content/uploads/2021/06/Plan_S-preklad.pdf

Horizont 2020

29.2 Otvorený prístup k vedeckým publikáciám

Každý príjemca musí zabezpečiť otvorený prístup

a) ku všetkým recenzovaným vedeckým publikáciám týkajúcim sa jeho výsledkov.

Musí najmä:

a) čo najskôr, najneskôr však **pri uverejnení, uložiť** strojovo čitateľnú **elektronickú kópiu uverejnenej verzie alebo** konečného **recenzovaného autorského rukopisu** schváleného na uverejnenie **do repozitára pre vedecké publikácie**. Okrem toho sa príjemca musí zároveň usilovať o uloženie výskumných údajov potrebných na validáciu výsledkov prezentovaných v uložených vedeckých publikáciách;

b) zabezpečiť otvorený prístup k uloženej publikácii prostredníctvom repozitára najneskôr:

i) pri uverejnení, ak je elektronická verzia k dispozícii bezplatne prostredníctvom vydavateľa, alebo

ii) do 6 mesiacov od uverejnenia (12 mesiacov v prípade sociálnych a humanitných vied) vo všetkých ostatných prípadoch;

c) **zabezpečiť** prostredníctvom archívu **otvorený prístup k bibliografickým metaúdajom**, ktoré identifikujú uloženú publikáciu.

Bibliografické metaúdaje musia byť v štandardnom formáte a musia obsahovať všetky tieto náležitosti:

- výrazy [„Európska únia (EÚ)“ a „Horizont 2020“][„Euratom“ a „výskumný a vzdelávací program Euratomu na roky 2014 – 2018“],
- názov opatrenia, skratku a číslo dohody o grante,
- dátum uverejnenia a dĺžku obdobia embarga, ak sa uplatňuje, a
- trvalý identifikátor.

Otvorená veda v rámci celého programu

Otvorená veda

Lepšie šírenie a využívanie výsledkov výskumu a inovácií a podpora aktívneho zapojenia spoločnosti

Povinný otvorený prístup k publikáciám: príjemcovia zabezpečia, aby si oni sami alebo autori zachovali dostatočné práva duševného vlastníctva na splnenie požiadaviek otvoreného prístupu

Zabezpečenie otvoreného prístupu k výskumným údajom: v súlade so zásadou „tak otvorené, ako je len možné, tak uzavreté, ako je potrebné“; povinný plán správy údajov FAIR (vyhl'adateľných, prístupných, interoperabilných a opätovne použiteľných) a otvorených výskumných údajov

- Podpora zručností výskumníkov a systém odmeňovania za otvorenú vedu
- Využívanie európskeho cloudu pre otvorenú vedu (EOSC)

Verejné licencie Creative Commons

Creative Commons Licenses

Attribution
CC BY

Attribution
CC BY -NC

Attribution
Non-Commercial
Share-Alike
CC BY -NC -SA

Attribution
Share-Alike
CC BY -SA

Attribution
Non-Commercial
CC BY -NC

Attribution
Non-Commercial
NoDerivs
CC BY -NC -ND

Kto má úžitok z OA publikovania?

- autor/vedec
- veda (všetci aktéri)
- spoločnosť

Hnutie **otvorenej vedy** presadzuje nielen OA k plným textom publikácií, ale aj:

- k podkladovým **údajom** (open data), ktoré môžu slúžiť ako materiál pre ďalšie využitie
- k detailným **metodikám**, ktoré vo vedeckých článkoch bývajú pre nedostatok priestoru opísané príliš všeobecne
- k **čiasťovým výsledkom**, ktoré neboli dostačujúce alebo „dost' zaujímavé“ na samostatnú publikáciu
- otvorený výskum (open research) nemusí znamenať len zdieľanie údajov, ale aj živú **online spoluprácu rôznych výskumníkov** za účelom riešenia konkrétneho problému (niekto má znalosti alebo prístrojové vybavenie)
- otvorená veda je transparentnejšia a dôveryhodnejšia, pretože prístupné výsledky sa dajú **ľahko overovať**
- otvorená veda efektívnejšie využíva prostriedky, lebo **bráni zbytočnému opakovaniu experimentov**, ktorých výsledky sa z rôznych dôvodov nepublikovali v článkoch
- súčasťou otvoreného konceptu je aj otvorený prístup k učebným materiálom a tzv. **občianska veda**

➤ **Národná stratégia pre otvorenú vedu 2021 – 2028**

<https://www.minedu.sk/narodna-strategia-pre-otvorenu-vedu-na-roky-2021-2028-a-akcny-plan-pre-otvorenu-vedu-na-roky-2021-2022/>

Národná stratégia pre otvorenú vedu na roky 2021 - 2028

1. **Otvorený prístup k publikáciám** financovaným z verejných zdrojov a/alebo vo verejnom záujme
2. **Otvorený prístup k vedeckým dátam** a doplňujúcim materiálom
3. Technická infraštruktúra pre otvorenú vedu
4. Systém **financovania** otvorenej vedy
5. Ochrana práv duševného vlastníctva v kontexte otvorenej vedy
6. Podpora využívania existujúcich otvorených IT nástrojov a otvorených dát
7. Vzdelávanie v oblasti otvorenej vedy
8. **Hodnotenie výskumu** a vývoja v súlade s princípmi otvorenej vedy
9. Podpora rozvoja občianskej vedy

Akčný plán pre otvorenú vedu na roky 2021 – 2022 (výber)

1.4. odporúčať grantovým agentúram vypracovanie politik vyžadujúcich zverejňovanie výsledkov projektov v režime otvoreného prístupu

2.2. pre projekty financované z verejných zdrojov odporúčať vypracovanie plánu manažmentu vedeckých dát

4.1. navýšiť grantové schémy projektov financovaných zo štátnych zdrojov o APC poplatky

4.3. uzatvoriť dočasné a prechodné transformačné zmluvy („publish and read“ zmluvy) s vydavateľmi vedeckého obsahu, ktoré obsahujú publikovanie určitého objemu publikácií formou open access bez platenia APC poplatkov a ktoré umožnia posun k úplnému otvorenému prístupu

5.1. v rámci inštitucionálnych politik povinne zdefinovať podmienky prideľovania verejných licencií pre vedecké publikácie a vedecké dáta vo výskumných inštitúciách v maximálne možnej miere a s prihliadnutím na autorsko-právnu ochranu

8.1. odporúčať zmenu systému hodnotenia výskumu a vývoja s prihliadnutím na prvky otvorenej vedy

ÚSTREDNÁ
KNIŽNICA SAV

Ďakujem za pozornosť!

Mgr. Andrea Doktorová
odbor podpory vedy
Ústredná knižnica SAV
Klemensova 19
814 67 Bratislava

andrea.doktorova@savba.sk

Viac na:

www.uk.sav – časť pre vedcov

<https://otvorenaveda.cvtisr.sk/>

love your library